
Дішкант Ю. Г.

Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна,
Редакційно-видавничий відділ (м. Дніпро, Україна)

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ КОДИФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР СКЛАДЕНИХ ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЗАЛІЗНИЧНОГО БУДІВНИЦТВА

Кодифікація української термінології є невід'ємною вимогою часу, оскільки робота з сучасними науковими базами та словниками- тезаурусами вимагає точної дефініції терміна. Розглядаються випадки вживання словосполучень-термінів, що належать до залізничної термінології, а також залежність їх семантики від складових словосполучення.

Ключові слова: дескриптивний та прескриптивний підходи; кодифікація; емпіричні та раціональні прикметники; меронім; гіперонім

Dishkant Yu. G.

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan,
Scientific and Technical Library (Dnipro, Ukraine)

THE ANALYSIS OF THE CODIFICATION PROBLEMS OF THE COMPLEX TERM SYNTACTIC STRUCTURE OF THE RAILWAY CONSTRUCTION TERMINOLOGICAL SYSTEM

Using the terminological system in the field of railway construction as an example, we consider the problems of codification for terms as syntactic structures. The option of the various attributes allocation within the phrase-term, as well as definition of the term by analyzing its genus-species relations were offered.

Keywords: descriptive and prescriptive approaches; codification; empirical and rational adjectives; meronym; hyperonym

У сучасних працях науковців із проблем термінології простежується прагнення до стандартизації та уніфікації термінів. У роботах багатьох дослідників щодо термінів або терміносистем взагалі переважає дескриптивний підхід (описові методи та науковий аналіз), але з точки зору лінгво-когнитивного аналізу галузевих терміносистем досліджуються процеси використання наукової інформації, відносно чого терміни з'являються як мовна структура. Дослідження процесів засвоєння, накопичування та вживання інформації відносно особистості та соціуму дозволяє виділяти значення мовних структур як основних під час кореляції зв'язків між об'єктом і нашим уявленням про

нього, адже для всіх мов проміж мисленням та словом міститься процес номінації, що з'єднує реалії з мовою. У цьому контексті терміни є засобом наукової комунікації.

Як відомо, терміни характеризують мову певної галузі (спеціальну мову), а різниця між терміном і словом дорівнює різниці між науковим мисленням та побутовим представленням. Це підтверджує наше сприйняття терміна як інформаційно-когнітивної одиниці, що акумулює спеціальні знання, необхідні в процесі наукової комунікації та професійної діяльності та несе інформацію про даний об'єкт (явище). Осмислення терміна, надання йому дефініції (лаконічного, логічного визначення) повинне характеризувати його та представити його як кодифіковане слово.

Реальне становище української терміносистеми полягає в наступному: вишукуванні новітніх слів для усунення омонімії термінів, розширенні кола термінів у зв'язку з найменуванням об'єктів, понять та їх складових та ін. У становленні української терміносистеми *deskриптивний підхід* (визначення всієї терміносистеми та її обсягів у різних мовних аспектах) повинен передувати *presкриптивному*, тобто першочерговою є нормалізація та кодифікація літературної мови, що й виявляється в уніфікації терміносистем певних галузей.

З точки зору змістової характеристики слова-терміни закріплені за певним лексичним значенням. Терміни – точні, однозначні, стилістично не забарвлені слова чи словосполучення. Отже, пріоритетними ознаками терміна залишаються: належність до певної терміносистеми (порівняти: *барабан лебідки* (темін) і звичайний *барабан*), наявність однозначного визначення, відсутність синонімії або омонімії в межах однієї системи. Питання про присутність більшої кількості емоційних одиниць в термінології залишається дискусійним: якщо й існують в мові терміни стилістично забарвлені, наприклад, у залізничному будівництві – *захватка* (тимчасовий площадка для будівельних робіт всередині споруди), *коротун* (короткий оцупок балки або стрижня), то такі терміни або належать до арго, або їх слід віднести до розмовної мови.

Звертаючи увагу на вживання неологізмів, іншомовних вкраплень, лексичних кальок, просяканні арго в термінологію – всього, що потребує ідентифікації та кодифікації мовних одиниць, визначимо, що кодифікація мови як процес упорядкування та фіксації овних норм теж міститься в руслі прескриптивного підходу, у межах якого надається акцент на таке поняття як *кодифікація* терміна, що враховує його походження, засіб його конструювання, семантику, з метою надання дефініції, розмежування зі словами загальноживаної лексики. До термінів належать і словосполучення, котрі представлені

певними типами синтаксичних конструкцій, межі яких обумовлені законами мови (виділяють слова-терміни та словосполучення-терміни). Різниця між ними постає не тільки конструктивною. Більшість термінів для того, щоб стати власне терміном, повинна приєднувати до себе *атрибут* – невід’ємну, необхідну для забезпечення цілісності об’єкта (предмета) або суб’єкта властивість, що є постійною приналежністю або характерною ознакою, тобто модифікатор, уточнюючий значення предмета/явища (субстантива). Наприклад, загальнономове слово *втулка* сприймається як термін у наукових текстах тільки тоді, коли вживається з атрибутом: *втулка ввідна, вимикаюча, затискна, ізолююча, калібрувальна, клапанна, контактна та ін.* Достатньо представлені й словосполучення, в яких терміном є прикметник: *роторне буріння свердловин, роторний насос, роторний репер.* Визначимо тут, що ступінь зрощування слів у словосполученнях-термінах достатньо щільна, тобто словосполучення після розкладання на складові як терміни можуть не сприйматися. Окрім того, одна і та ж ознака може контекстуально сприйматися по-різному і в межах однієї терміносистеми, порівняємо: *пухкий, розсипчастий, крихкий, дірчастий (пухкий).* Наявність термінів-синонімів відіграє негативну роль у наукових текстах: помилковим буде виживання синоніма замість контекстуально обумовленого терміна. Порівнемо: *дільниця врубова – ділянка гідротехнічна – експериментальна ділянка* або *охолоджувальний пристрій – охолодна камера.*

Зазначимо, що у терміносистемах найбільш поширеними є словосполучення з субстантивом: іменника з іменником у непрямих відмінках (*балочка підхвату, розшивання колії*), іменника з прикметником (*консольний кран, рихтувальний прес*), з прислівником (*затирання в суху*), з формами дієслова (*зворотно-повертальний пристрій*), а деякі види атрибутів (наприклад, числівники у словосполученнях-термінах) для термінології не характерні. Атрибут у словосполученнях-термінах семантично сприймається як той, що вказує на процесуальні/непроцесуальні ознаки іменника. «*Колісні візки тепловозів серії 2ТЄ116 виконані як безщелепні з симетричним розташуванням колісних пар зі спиранням їх на гумовороликові опори*» (тут і далі цитуються елементи наукових текстів, що містяться в статтях спеціалістів залізничної галузі). Виділяємо тут атрибути в складі термінів: *колісні, безщелепні (візки), гумовороликові (опори)* – та визначимо, що завдяки синтаксичним зв’язкам надані словосполучення сприймаються як власне терміни. Зазначимо тут, що серед прикметників, які входять в основну когнітивну ланку словарного складу мови, виділяють ті, котрі є ознаками, тобто не сприймаються органами чуттів, а формуються в мисленні шляхом розумових операцій (узагальнювання, типізації

тощо); тобто раціональні, і отримані шляхом співставлення з еталоном – емпірійні. Відносно до терміносистем ці прикметники відображають дві сторони сприйняття світу (перцептивну та раціональну). З цього погляду такі однотипні за складовими та конструкцією терміни як *полюсна відстань* (складова оцінки динамічних якостей локомотива при вписуванні на кривих ділянках колії) та *жорсткий шворінь* – діаметрально протилежні за способом сприйняття (раціональний та емпірійні терміни).

Для розуміння семантики терміну в межах контекстуальної структури враховують його ієрархічні/неієрархічні відносини: родо-видові відносини (гіпероніми) та співвідношення цілого та його частки (мероніми). Наприклад, гіперонім термінів *балка*, *підвіска* один – строповочні пристосування, меронім *балки* – частина перекриття, настилу, меронім *підвіски* – те, що закріплюють у висячому положенні, що й відображається у тезаурусах як допоміжний засіб отримання інформації.

Таким чином, на наступний час, коли вже опрацьовані питання про місце термінології в підсистемі української мови, визначені терміни як мовні знаки, висунуті вимоги до термінів та терміносистем, розроблені різні типи словників, у лабораторіях штучного інтелекту відтворюються нові типи термінологічних баз (наприклад, COGNITERIUS – гібрид бази термінів і бази даних).